

LISA 1. Väärtusprogrammi Eesti ühiskonna väärtusarendus 2021–2026 taustadokument

Väärtusprogrammi jätkuprogrammi 2015–2020 tulemused

Programmi esimeses faasis, 2009–2013 ja 2014. aastal ellu viidud tegevused rajasid aluse laiema kandepinna loomiseks üleminekul tuupimiskoolilt väärtuspõhisele koolile. Ellu viidi järgmised tegevused: õppekava üldosas põhikooli ja gümnaasiumi väärtuseliste sihtide sõnastamine, väärtuskasvatuse integreerimine ainekavadesse, arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse seadmine Haridusstrateegia 2020 prioriteediks; õpetajakoolituse õppekavade väärtuskasvatuse ülesannetega vastavusse viimine, hea kooli ja hea lasteaia mudelite kasutuselevõtt ja haridusasutustele mõeldud tunnustusprogrammi loomine, 25 väärtuskasvatuse nõustaja väljaõpe, õpetajatele ja õpilastele mõeldud meetodiliste vahendite ja eetikavaramu www.eetika.ee välja töötamine. Programmi teises faasis, 2015.–2020. aasta jätkuprogrammis, keskenduti haridusstrateegia 2020 elluviimisele (eelkõige nüüdisaegse õpikäsituse juurutamisele ning pädevate ja motiveeritud õpetajate toetamisele) ning uue haridusstrateegia “Tark ja tegus Eesti 2035” visiooniloomele (<https://www.hm.ee/et/kaasamine-osalemine/haridus-ja-teadusstrateegia2021-2035/visiooniloom>). Väärtusprogrammi kaudu pakuti haridusasutustele väärtusarenduse alast tuge seoses hariduselus toimunud muutustega, nt põhikooli ja gümnaasiumi lahutamine, koolivõrgu ümberkorraldamine, õpetaja ja koolijuhi rollide ümbersõnastamine ning koolide hindamise aluste muutmine. Hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi abil arendati haridusasutuste eneseanalüüsivõimekust. Iga-aastaselt selgitati välja eeskujuvääriiv praktika väärtuskasvatases ning jagati ja levitati seda koolituste, seminaride, konverentside, artiklikogumike, eetikaveebi ja meedias ilmunud artiklite vahendusel.

Hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogramm

- Viie aasta jooksul (18.06.2020 seisuga) on tunnustusprogrammis osalenud koolid kokku saatnud 119 eneseanalüüsi ja lasteaiaid 87 eneseanalüüsi.
- Tunnustusprogrammi raames on tehtud 102 nõustavat külastust ehk kohtvisiiti erinevatesse koolidesse ja lasteaedadesse.
- Aastatel 2015–2019 on hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi kõrgeima tunnustuse, „Väärtuskasvatuse kooli“ tiitli saanud 8 kooli ja „Väärtuskasvatuse lasteaia“ tiitli 7 lasteaeda.
- Programmis osalenud koolid ja lasteaiaid on saanud hea kooli ja hea lasteaia märgise: 37 kooli ja 41 lasteaeda on pälvinud teerajaja tiitli; 36 kooli ja 18 lasteaeda edendaja tiitli ning 2 kooli ja 1 lasteaed kõrgeima, eksperdi tiitli.

Koolitused ja konverentsid. Tunnustusprogrammide raames toimusid eneseanalüüsile keskenduvad koolitusseminarid ning alates 2018. aastast ka hea praktika päevad, kus oma väärtuskasvatuse

põhimõtteid ja praktikat tutvustavad hea lasteaia ja hea kooli võrgustiku liikmed. Samuti tegi eetikakeskus koostööd paljude partneritega ning viis läbi erinevaid koolitusi.

Aastatel 2015–2020 toimusid:

- 13 seminari „Hea kool kui väärtuspõhine kool” ja „Hea lasteaed kui väärtuspõhine lasteaed“, kus osales 383 haridustöötajat;
- 4 hea väärtuskasvatuse praktika seminari, kus osales 172 haridustöötajat;
- koostöös erinevate partneritega 142 koolitust, sh 108 kooli- ja lasteaiaperede tellimuskoolitust ja 34 avatud koolitust; koolitustel osales kokku 3934 haridustöötajat;
- väärtuskasvatuse konverentsid “Hea kool kui väärtuspõhine kool. Kuidas kujundada ettevõtlikku eluhoiakut?” (2015), “Koolielu väärtusvalikud” (2016), “Kuulata ja kõnelda ehk dialoogilisest kommunikatsioonist koolis” (2017), “Eesti 2035: väärtuspõhine vaade haridusele” (2018), „Väärtuskasvatuse lasteaed: kõik, mida elus teadma pean, sain lasteaiast“ (2019) ja “Harjutades kujuneb iseloom” (2019). Kokku oli üle 1200 konverentsikülastuse.

Koostööpartnerite kaasamine. Perioodi jooksul on märkimisväärselt kasvanud eetikakeskuse koostööpartnerite ring, kellega koos kujundatakse arusaama väärtuspõhise hariduse eesmärkidest ja kasust nii hariduselus kui ka ühiskonnas üldiselt. Koostööd tehakse Liikumise Kiusamisvaba Haridustee Eest ja Huvitava Kooli võrgustikes.

- **Tartu linna haridusosakonnaga** on 2014.–2020. aastal koostööprojekti „Hea haridus heade mõtete linnas“ raames toimunud 9 koolipere väärtuskasvatuse koolitust (kokku osales 407 haridustöötajat), 11 hoolekogude ja haridusasutuste juhtide koostööseminari. 20 õppeasutuses on läbi viidud väärtuskasvatuse nõustaja ehk kriitilise sõbra nõustav külastus ehk kohtvisiit. Tunnustusprogrammis on osalenud 6 Tartu kooli ja 5 lasteaeda.
- **Tallinna Haridusametiga** koostöös toimus 2019. aastal 4 koostööseminari Tallinna kooli- ja lasteaiajuhtidele. 2019-2020 osales tunnustusprogrammis “Hea lasteaed kui väärtuspõhine lasteaed” 12 Tallinna linna lasteaeda. Eetikakeskuse juhataja prof Margit Sutrop osales Tallinna haridusstrateegia 2020-2030 juhtrühma töös.
- **Briti Nõukoguga** koostöös toimus 2017.–2020. aastal Mitmekultuuriliste Koolide Võrgustiku koolides 6 3-päevast kriitilise sõbra nõustavat koolivisiiti, 6 koolipere väärtusarenduskoolitust (osalejaid 233), 4 väärtuspõhiste koolipraktikate koolitust ja õppereis Šotimaale. 2020. aastal alustati 6-päevaste õpetajakoolitustega, mille pilootprojektis osaleb 24 õpetajat. Koostööprojekt jätkub 2020. aastal.
- **Eesti Pagulasabi MTÜga** 2016.-2018. aastal toimunud koostööprojekti „Eesti koolide ettevalmistamine pagulustemaatika käsitlemiseks ja pagulaslaste haridustee toetamiseks“ raames loodi õpilaste mängu „Väärtuste avastajad“ rände- ja pagulusteemaline lisakäsiraamat ja koolidele mõeldud postrite sari „Rändelood. Õppematerjal koolidele“. Toimus 9

kahepäevast mängukoolitust, kus osales üle 200 õpetaja ja noorsootöötaja, 10 koolipere koolitust ja konverents „Mitmekultuuriline kool – kuidas toetada õpilasi, lapsevanemaid ja õpetajaid?“, kus osales 120 haridustöötajat üle Eesti.

- **Eesti Pagulasabi MTÜga** 2017.–2019. aastal toimunud koostööprojekti „Avatud algus: Eesti lasteaedade valmisoleku suurendamine rändetaustaga laste vastuvõtmisel ning kultuuriliselt ja usuliselt mitmekesise ja salliva õpikeskkonna toetamisel” raames koostati lasteaedadele mõeldud käsiraamat „Avatud algus – valik retsepte mitmekultuurilise lasteaia loomiseks“, avaldati õppevideote sari, korraldati seitsmest lasteaiaast koosneva õpivõrgustiku kohtumisi Eestis ja Soomes. Korraldati ka mitmekultuurilisele lasteaiale keskenduv konverents, millel osales 150 lasteaiaõpetajat ja juhti üle Eesti. Loodi 4-päevane täiendõppeprogramm, milles osales 80 lasteaiaõpetajat.
- **Koostöös Tervise Arengu Instituudiga** valmis 2017. aastal õpilaste mängu “Väärtuste avastajad” terviseemalisi juhtumeid käsitlev lisakäsiraamat. 2018. aastal lisandus uus õpilaste mängu koolitusformaad, mis ühendab väärtuste temaatika laste vaimse tervise teemadega. 2017–2019 toimus 8 kahepäevast õpilaste mängu „Väärtuste avastajad“ ja selle terviseemalise lisa kasutamise koolitust õpetajatele, juhtidele ja noorsootöötajatele. Koostööprojekt jätkub 2020. aastal.
- **Lastekaitse Liiduga** toimus 2014.–2016. aastal MTÜ Lastekaitse Liidu projekti “Kiusamisest vaba lasteaed ja kool” raames 72 koolipere väärtusarenduskoolitust. Koolitustel osales kokku 1924 haridustöötajat.

Haridusnõustajate koolitamine. Väärtusarenduse süsteemseks elluviimiseks ja haridusasutustele kujundava tagasiside andmiseks on jätkuprogrammi vältel TÜ eetikakeskus koolitanud välja 14 haridusnõustajat ehk kriitilist sõpra, kes on haridusasutuste partneriks nende väärtusarenduse alaste tegevuste mõju ja tulemuslikkuse hindamisel. 2015.–2020. aastal on toimunud 13 kriitiliste sõprade koostööseminari. Viie aasta jooksul on programmi sihte toetavate tegevustega (tunnustusprogramm, kooli- ja lasteaiaoperede sisekoolitused, kriitiliste sõprade nõustamistegevused, õpetajatele mõeldud dilemmamängukoolitused, heade praktikate seminarid jpm) jõutud 74 omavalitsusse 79-st.

Metoodilised väljaanded. Väärtuskeskse õpikäsituse praktikasse viimiseks on jätkatud haridusasutuste juhtide, tugispetsialistide ja lapsevanemate varustamist metoodilise toega, mis arvestab sihtgrupi huve ja vajadusi. Samuti on ilmunud mitu väärtusarenduse ja kasvatuse teemalist raamatut laiemale avalikkusele.

Ilmunud on väljaanded:

- „Hea kooli käsiraamat“ (2016)
- „Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid“ (2017)
- „Eetikakoodeksid. Väärtused, normid ja eetilised dilemmad“ (2017)

- „Eesti JA Põhjamaad - Eesti KUI Põhjamaa?“ (2017).
- „Avatud algus: valik retsepte mitmekultuurilise lasteaia kujundamiseks“ (2018)
- „Kaose ja korra piiril. Kasvatusest ja haridusest. Isiklikult“ (2018)
- „Tagasiside. Käsiraamat õpetajale, lapsevanemale, koolijuhile“ (2019)
- „Klassijuhataja käsiraamat. Klassijuhatajale, aineõpetajale, koolijuhile“ veebiversioon (2019)

Eetikakeskuse metoodiline varamu on saanud täiendust õpilastele suunatud väärtusarutelude mängu „Väärtuste avastajad” rände- ja pagulusteemasid (2016) ning tervise teemasid (2017) käsitleva lisakäsiraamatu näol. Laiemale avalikkusele, sh lapsevanematele on loodud uus mäng „Eesti rahva sada valikut. Arutelumäng väärtustest“ (2019). Avaldatud on TÜ humanitaar- ja sotsiaalainete arendusrühma õpiobjekt nüüdisaegse õpikäsituse rakendamiseks humanitaar- ja sotsiaalainetes, “Väärtuskasvatuse tunnikavad” (2018).

Haridusvisioon 2035: väärtuste ja vastutuse töörühma eestvedamine. 2019. aastal sündis eetikakeskuse eestvedamisel visioon väärtuste ja vastutuse valdkonnas, mis aitas mõtestada ühiskonna ja hariduselu väärtuselisi aluseid riigi pikaajalise strateegia „Tark ja tegus Eesti 2035“ raames. Välja pakuti paindlike õpiteede ning õmblusteta haridusruumi idee, mis on loogiliseks jätkuks “Elukestva õppe strateegia 2014–2020” peamisele väljakutsele toetada iga õppija individuaalset arengut.

Avalikkuse kaasamine. Avalikkuse laialdaseks kaasamiseks tehti koostööd paljude huvipooltega, jätkati eetikavaramu Eetikaveeb arendamist ja ning edendati diskussiooni väärtuste ja väärtuskasvatuse üle nii meedias (sh artiklisarjade kaudu Õpetajate Lehes) kui ka raamatute, seminaride, presidendi esseevõistluste/kirjatalgute ja konverentside kaudu (sh korraldati konverentside sari „Ühiseid väärtusi otsides“, haridusteemalised arutelud Arvamusfestivalil ja iga-aastased väärtuskasvatuse konverentsid koolidele ja lasteaedadele).

Avalikkuse teavitamine väärtusprogrammi tegevustest. TÜ eetikakeskus on aastate jooksul avaldanud hulganisti artikleid eetika, väärtuste ja hariduse teemadel, panustades sellega avaliku arutelu edendamisse. Koostööd on tehtud laia levikuga üleriigiliste ajalehtedega (nt Postimees, Eesti Ekspress) ning paljude temaatiliste ja konkreetse sihtgrupiga ajalehtedega. Eetikakeskuse pikaajaline partner haridus- ja väärtuskasvatuse teemade kajastamisel on Õpetajate Leht.

Väärtusprogrammi tegevuste tutvustamiseks on avaldatud artiklisarjad:

- 2015 ajakirjas „Märka last“ projekti „Kiusamisest vaba lastead ja kool“ erinumber
- 2016 artiklisari Postimehes: „Eesti JA Põhjamaad – Eesti KUI Põhjamaa?“. Samanimelisele esseekonkursile laekunud tööde kaudu avati Eesti, Põhjamaade ja laiema Euroopa väärtusi ning väärtushinnanguid konkursil osalejate, sh ka õpilaste ja õpetajate pilguga
- 2018 artiklisari „Dilemma“ Õpetajate Lehes. Vaadeldi koolielus ette tulevaid keerukaid situatsioone ning arutleti, kuidas neid lahendada väärtustest lähtuvalt

- 2019 artiklisari „Meie igapäevane väärtuskasvatus“ Õpetajate Lehes jagas koolide ja lasteaedade kogemusi väärtuskasvatuse rakendamisel ja edendamisel
- 2019 artiklisari noorsootöötajatele „Dilemmad noorsootöös“ ajakirjas MIHUS, mis aitas noorsootöötajatel mõtestada oma rolli väärtuskasvatajana
- 2020 artiklisari „Väärtused ja distantsõpe“ Õpetajate Lehes käsitles väärtuste rolli ja rakendamist koolides distantsõppe ajal.

RIIKLIKU PROGRAMMI „EESTI ÜHISKONNA VÄÄRTUSARENDOUS 2009-2013“ TEISE JÄTKUPROGRAMMI 2021-2026 PÕHJENDUS

I JÄTKUPROGRAMMI SEOTUS HARIDUSVISIOONI JA -STRATEEGIAGA 2035

Jätkuprogrammi 2021–2026 tegevused lähtuvad haridusvisiooni ja -strateegia 2035 eesmärkidest, keskendudes õppijakesksele õppele ja elukestva, õmblusteta haridustee tagamisele. Sarnaselt haridusstrateegiale on väärtusprogrammi ja selle jätkuprogrammi 2021/2026 lähtealusena mõistetud hariduse isiksuslikku, kultuurilist ja ühiskondlikku väärtust. Hariduse keskpunktis asub inimene – laps, noor või täiskasvanu, kes omandab parasjagu haridust, töötab haridusasutuses või osaleb elukestvas õppes. Haridus ise pole aga kulminatsioon, lõpp-punkt, vaid pidev protsess, mis peaks hõlmama kogu elukaart. Haridusvisioonis 2035 väljendatud keskne idee paindlikest õpiteedest ja õmblusteta haridusruumist rõhutab vajadust tulevikuhariduses arvestada rohkem iga õppija võimete, vajaduste ja huvidega. Selleks, et haridus saaks anda igale inimesele võimaluse elada head elu, peab see toetama iga õppija potentsiaali maksimaalset avamist. Haridus peaks aitama kaasa inimese õitsengule ning looma võimalused teostada ennast kolmes elurollis: tööelus, ühiskondlikus ja eraelus. Õppimisel on sealjuures integreeriv roll, aidates ühelt poolt indiviidil asuda ühendusse ennast ümbritseva maailma ja teiste inimestega ning leides oma individuaalse hea elu mudeli ja koha ühiskonnas (Sutrop, 2013)¹.

Tulevikku vaatav haridus on minevikuteadlik ja -tundlik. Õppijakeskse õppe idee on Eesti haridusmõtlemises vana (seda on kaitsnud ka eesti haridusmõtte edendajad Peeter Pöld Johannes Käis, Hilda Taba jt), ulatudes omakeelse ühtluskooli loomise aega. Sajand hiljem seisavad kooli ees samad küsimused ja mured, mis puudutavad inimõitsengule suunatud kasvatusideaali. Kas soovitud ideaali toetavat haridusteed saab inimesele luua keegi teine või rajab ta selle ise? Milline peaks olema keskkond, näiteks kool või laiemas plaanis ühiskond, selleks, et inimene võiks õide puhkeda, end parimal moel teostada ja elada head, mõtestatud elu? Milline on eri osapoolte roll ja vastutus selle teekonna toetamisel? Mis tagab igale osapooltele samaaegselt nii tema autonoomia kui ka sisemise sunni võtta vastutus? Õppijakeskset ja tulevikku vaatavat haridust ei saa kujundada, ilma et teaksime, mida vajab õppija ja mida õppimise all üldse mõistame. Väärtuskasvatuse seisukohalt on oluline, et nendele küsimustele vastataks võimalikult vara, sest hoiakud, väärtushinnangud ja väärtused

¹ Vt: “Otsides väärtuspõhise kooli võtit – Eesti kogemus”, rmt-s: Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus, koost. M. Sutrop, Tartu: EKSA, 2013, lk. 15-40.

kujunevad reeglina juba varases eas. Väärtuspõhise hariduse ja väärtusprogrammi üheks olulisemaks sõnumiks on, et õppijal – olgu ta näiteks õpilane, õpetaja, juht, haridusasutus, asutusepidaja või lapsevanem – tuleb mõtiskleda oluliste küsimuste, väärtuste ja valikute üle. Esiteks, milliseid väärtusi peetakse oluliseks ehk mille poole püüeldakse? Teiseks, kuidas see teekond kulgeb ehk millele toetuvalt tehakse valikuid? Mõlemad küsimused on teineteisega tugevalt seotud ja ei võimalda ammendavat vastust. Nii väärtuskasvatus² kui ka väärtusarendus³ on protsessid, milles tullaakse mõlema küsimuse juurde pidevalt tagasi. Teadliku väärtuskasvataja rolli võtmine või organisatsiooni teadlik väärtusarendus aitavad aga kaasa, et nende küsimusteni jõutaks, vastused leitaks ja veelgi keerukamad küsimused või ülesanded püstitataks. Väärtuskasvatuslik kasvatussuhe on olemuslikult dialoogiline. See tähendab, et õppimise puhul ei peeta oluliseks vaid õppija tegevust, vaid ka seda, mida teeb tema õpetaja ja kasvataja, olgu see täiskasvanu koolis või kodus. Veelgi enam – olulisel kohal on teadlik teineteiselt õppimine ja selle käigus vastastikune rikastumine. Avatud meelega õpetaja on valmis ka ise õpilaselt ja koosõppimisest õppima. Haridusvisiooni ja haridusstrateegia 2035 üks juhtmõte „õppiv professionaal“ tähendab lisaks enese pidevale erialasele täiendamisele ka seda, et õppijakesksust arvestatakse ka elukestva õppe puhul. Väärtuskasvatuslikust vaatest kuulub selle juurde veendumus, et õppimise kui tegevuse juurde kuulub vajadus teadvustada eelnimetatud teineteiselt õppimises rikastumist. Dialoogilise kasvatussuhte olulisust mõistavad kõige enam õpilased, kes soovivad, et nende õpetajad neid austaksid, kuulaksid ja võrdväärseks kohtleksid. Mõtteviisi muutumisel – et igal osapoolel on teise käest midagi õppida – vajavad praegusel hetkel kõige enam toetust õpetajad, koolijuhid, haridusasutuste pidajad ja ka lapsevanemad. Milliste väljakutsetega seisame silmitsi ajavahemikus kuni aastani 2035, et ideaal väärtuspõhisest haridusest, tõeliselt õppijakesksest õppest, tulevikku suunatud pilgu igal ajahetkel võiks teostuda? Hariduse olemus on sügavalt eetiline: see toetub arusaamadele sellest, kes on inimene ja kuidas ta saaks elada head elu (Sutrop 2009)⁴. Ideaali poole püüdlemisel – olgu klassiruumis või haridussüsteemis tervikuna – on äärmiselt oluline, et selles protsessis tegeletaks pidevalt ka hariduse olemuse ja selle eesmärkide

² Väärtuskasvatusena mõistetakse isiksuse arengu toetamist, mille kaudu aidatakse lastel/õpilastel saavutada emotsionaalne, sotsiaalne ja kõlbeline küpsus. Eesmärgiks on soodustada selliste väärtuste kujunemist, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Kasutatakse mitmesuguseid väärtuskasvatuse meetodeid, mis aitavad inimestel väärtusi märgata, mõista, hinnata ja tagasisidestamise, eeskuju ning sanktsioonide kaudu teatud väärtushoiakuid omandada ja nende järgi elada. Vt veel: “Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus” (2013), “Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas?” (2012), “Väärtused koolieelses eas: väärtuskasvatus lasteaias” (2010), “Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis” (2009), “Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik” (2008) jpm

³ Väärtusarendusena mõistetakse nii otseselt õpilastele suunatud väärtuskasvatust (selleks sobilike meetodite kasutamine) kui ka üldisema keskkonna loomist, mis kannab teatud väärtusi ja võimaldab refleksiooni väärtuste üle. Väärtusarendus on seotud kogu koolikultuuriga ja õpikeskkonnaga ning sellele on omane pidev sildade ehitamise vajadus kooli deklareeritud väärtuste ja tegelike tavade märkamise ning tõlgendamise vahele. Vt veel: “Väärtusarenduse analüüs - miks ja kuidas?” (2011), “Hea kooli käsiraamat” (2017), “Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid” (2017) jpm

⁴ Vt: “Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis”, rmt-s: Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis, koost. M.Sutrop, P. Valk, K. Velbaum, Tartu: EKSA, 2009, lk. 50-67.

teadvustamise, selgitamise ja sisustamisega. Sõnades deklareeritud ja tegelike väärtuste vahelise lõhe ületamiseks hariduses ei piisa vaid kooskõlast õpetaja või haridusasutuse väärtusideaalide ja tegevuslike aspektide vahel: kooskõla peab valitsema ka haridussüsteemi kui terviku ja selle osade vahel. 2011. aastal jõustunud riiklike õppekavade sihiseade ja üldosa “Elukestva õppe strateegia 2020”, haridusvisioon “Tark ja tegus Eesti 2035” ning “Haridusstrateegia 2021-2035” on seadnud Eesti haridusele väärtuspõhised sihid ning rõhutanud formaal- ja mitteformaalhariduses töötavate inimeste väärtuskasvatuse rolli tähtsust. Töö väärtuspõhiste eesmärkide saavutamiseks ja väärtuskasvataja rolli täitvate inimeste toetamiseks on aga veel algusjärgus. Kümne aasta jooksul on väärtusprogrammi esimese perioodi siht – tuupimiskoolilt väärtuspõhiseks kooliks – vähemalt diskursiivsel tasandil omaks võetud. Väärtuskasvatuse teema ja koolide väärtuspõhise arengu olulisuse tunnetamise märkimisväärset tõusu on täheldatud erinevates kooliuuringutes (Heidmets, 2016; 2017; 2019) ja ka eetikakeskuse igapäevastes kokkupuudetes haridusasutuste, koolipidajate ja õpetajatega. Väärtusprogrammi jätkuprogrammi 2015-2020 ajal kasvas märkimisväärselt huvi nii hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi, kriitiliste sõprade nõustamisprogrammi⁵, kooliperedele ja õpetajatele mõeldud koolituste, väärtuskasvatuse konverentside, õpilaste ja õpetajatele mõeldud väärtuste mängude kui ka eetikakeskuse väärtuskasvatuse erinevaid tahke käsitlevate väljaannete vastu. Suurt huvi koostöö tegemiseks näitasid sel perioodil mitmed hariduses või ühiskonnas tegutsevad organisatsioonid, kes näevad eetikakeskuse tegevusi väärtuspõhise haridusruumi loomisel, ühiseväärtuste otsingul või väärtusselitusel⁶ tugeva vundamendina, millele kavandada oma organisatsiooni pikaajalist arengut. Nii eetikakeskuse väärtusprogrammi tegevuse kui ka haridussuuna koostööprojektide kaudu toetatakse laiemat ühise kultuuri- ja väärtusruumi kujunemist, et suurendada ühiskonna sidusust ja koostöisust. Lisaks väärtuspõhist haridust tähtsustava lähenemise esiletõusule, on viimase kümnendi jooksul märgata edusamme ka teiste sellega seonduvate teemade puhul. Võrreldes eetikakeskuse uuringu “Väärtuskasvatus õpetajakoolituses” (Schihalejev, 2011) tulemustega on suurenenud õpetajate esma- ja täiendõppes väärtuskasvatust või õpetaja identiteeti puudutavate

⁵ Kriitiline sõber on Tartu Ülikooli eetikakeskuse väärtuskasvatuse nõustaja, kes aitab koolil või lasteaial välja selgitada ning sõnastada oma tugevused ning pöörata tähelepanu ka võimalikele arengukohtadele. Kriitiline sõber aitab planeerida organisatsiooni kui terviku arengut toetavaid tegevusi, kuulab ära ja kaasab kõik kooli või lasteaiaiga seotud osapooled, annab konstruktiivset ja enesehinnangut toetavat tagasisidet. Vt veel:

“Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid” (2017), “Tagasiside. Käsiraamat õpetajale, lapsevanemale ja koolijuhile” (2019), “Hea kooli käsiraamat” (2017) jpm

⁶ Väärtusselitus on väärtuskasvatuse meetod, mille tuumaks on väärtuste üle reflekteerimine ja arutlemine ning selle tehnilised oskused – mõtlemine, tundmine, valimine, suhtlemine ja tegutsemine. Õpilastel, õpetajatel või lapsevanematel lastakse teatud situatsiooni üle arutledes ise vabas õhkkonnas leida enda seest üles olemasolevad väärtused ja kujundada uusi. Väärtusselituse meetodit kasutades ei suruta oma isiklike väärtusi peale, vaid suunatakse asjakohaste küsimustega arutlust. Õpilaste, õpetajate või lapsevanemate poolt väljatoodud väärtustele ei anta hinnangut – eeldatakse, et ühise arutlusprotsessi käigus jõutakse ise oma väärtuste sobivuses selgusele. Vt veel: Õpilaste mäng “Väärtuste avastajad” (2012, 2016, 2017), õpetajate väärtuste mäng (2010), laiemale avalikkusele mõeldud mäng „Eesti rahva sada valikut. Arutelumäng väärtustest“ (2019), “Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid” (2017), “Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas?” (2012), “Lühinäidendid. Väärtuskasvatuse abivahend koolidele” (2012), “Väärtuskasvatus õpetajakoolituses” (2011) jpm.

kursuste osakaal ning paranenud teema lõimitus muude õppeainetega. Märkimisväärselt on kasvanud ka kõigis kolmes sektoris pakutavate koolituste osakaal, mis keskendub mõnele konkreetsele väärtuskasvatusega seotud osale või sekkumisele. Rõõmustada tasub ka koolipere erinevate liikmete heaolu kasvu üle. Järjest enam tunnevad koolis rahulolu (70%) meie õpilased, kellest enamik on sealjuures ka õnnelikud ja rõõmsad (89%) (PISA, 2018). Positiivses suunas on muutunud ka õpetajate hinnangud oma rollile ja ameti väärtustamisele, eelkõige noorte õpetajate seas. Koolijuhid tunnevad otsuste tegemisel varasemast vähemal määral üksindust ja hindavad kõrgemalt koostööd toetavat koolikultuuri. (TALIS, 2018). Lapsevanemad on järjest enam huvitatud olemast hea koostööpartner lasteaiale või koolile, tunnetades, et laps on koolil ja kodul ühine (Ress ja Valk, 2016). Nii õpilaste, õpetajate, koolijuhtide kui ka lapsevanemate omavahelisi suhteid on tajutud usalduslikuma ja teineteise panust väärtustavana (PISA, 2018; TALIS, 2018). Nihet väärtuspõhise hariduse suunas näitab ka väärtuskasvatuse erinevate tahkudega tegelevate haridusalgatuste – näiteks Kiusamisvaba Haridustee Eest (KVHT) liikumise, Huvitava Kooli, Ettevõtliku Kooli, Inimõigusi Austava Kooli, Mitmekultuuriliste Koolide Võrgustiku, Tulevikukooli, Innovatsioonikoolide Võrgustiku jpt teke ja haridusasutuste suur huvi nendega liitumiseks. Veelgi enam, Kiusamisvaba Haridustee koalitsiooni erinevad algatused toetuvad tugevale väärtuskasvatuse vundamendile – läbiv on arusaam, et tulemuslik väärtuskasvatus algab kasvataja enda väärtuste refleksioonist. Algatuste mitmekesisus ja haridusasutuste aktiivne osavõtt näitab tuupimiskooli ja edetabelikultuse taandumist ning üha enam on märgata haridusasutuste tahet seada ise endale eesmärgid ja tõsta esile omapärasid. Hoogustunud on koolide ja lasteaedade piirkondlik ja üle-eestiline kogemuste vahetus – heaks näiteks on erinevad võrgustikud, isetekkelised seminaripäevad ja konverentsid ning avalikkusega jagatud praktika. Kui veel kümnendi eest jagas leheveergudel oma edulugusid ja proovikive käputäis koole, siis nüüdseks on kõneisikute arv kordades kasvanud nii Õpetajate Lehes, sotsiaalmeedias, taskuhäälingutes kui ka haridusrahvale mõeldud üritustel. Eetikakeskuse jaoks näitlikustab suurt huvi väärtuskasvatuse vastu kõige paremini aastatel 2015-2020 eetikakeskuse tegevustes osalenud haridustöötajate ja -asutuste arv.

Edusammude üle rõõmustades tuleb nentida, et hariduse pikaajaliste sihtide saavutamiseks on vaja lahendada eesootavad keerukad väljakutsed.

Hariduselus osalejate professionaalsus. Haridusvisiooni ja haridusstrateegia 2035 üheks läbivaks teemaks on kõigi hariduselus osalejate professionaalsus. Veelgi enam, soovitakse, et igaüks neist demonstreeriks kasvamisele orienteeritud mõtteviisi ja käsitleks end kui õppivat professionaali. Kui mõelda professionaalsusele ja selle arendamisele, tekitab muret lõhe uskumuste ning tegelike õpetamis- või juhtimispraktikate vahel (TALIS 2013, Haridusstrateegia 2035). Koostöövormide mitmekesisust ja koosõppimist peetakse oluliseks, kuid vähenenud (vrd TALIS 2008, 2013) on nii koostöövormide mitmekesisus, koosõpetamisele või teineteise tööga tutvumiseks ning tagasi- ja edasiside andmiseks kuluv aeg (TALIS 2018). Eelnimetatu on oluline, sest see on otseselt seotud rollitäitjate professionaalse arengu, kõrgema töörahulolu ja suurema enesetõhususega (Leijen ja

Pedaste, 2019; Poom-Valickis ja Löffström, 2014; TALIS 2018 jpt). Viimase viie aastal jooksul on eetikakeskusel ilmunud mitu väljaannet, mis abistab õpetajaid, haridusasutuste juhte ja koolipidajate esindajaid koostöise õppimiskultuuri loomisel, oma identiteedi mõtestamisel või töö tõenduspõhisel ja tulemuslikul juhtimisel.⁷

Lapsevanema rolli toetamine. Rolliga seonduv areng on oluline ka lapsevanematele, et toetada oma last piisaval moel ning teha lasteaia või kooliga koostööd. Uuringud näitavad, et lapsevanemate jaoks on tihtilugu ebaselge, mis on lasteaia või kooli ootused, milliseid väärtusi ja käitumist toetatakse koolis, mida peaks tegema kodus ja mis on kodu ja kooli/lasteaia ühine töö.

Samuti ollakse ebakindlad oma lapse arenguliste vajaduste toetamise oskustes ning selles, millist koostöösuhet lasteaed või kool vanematelt ootab. (Valk ja Ress, 2016) Seetõttu pööratakse jätkuprogrammis eraldi tähelepanu lapsevanemate kui väärtuskasvatavate hariduse edendamisele, pakkudes lapsevanematele tuge ja võimalusi end toetava ja teadliku lapsevanema rollis arendada. Sihiks on juurutada arusaama, et koolil või lasteaial ja kodul on ühine laps, kelle areng on kõigi, sh lapse enda ühine eesmärk. See eeldab usalduse ja koostöö kasvatamist, aga ka iga osapoolte eneseusu ja vastutuse suurendamist.

Tunnustusprogrammidele, koolitustele ja konverentsidele lisaks pakub jätkuprogramm 20212026 õppematerjale, raamatuid jm meetodilisi vahendeid nii õpetajatele, koolijuhtidele, haridusasutuste pidajatele kui lapsevanematele, et toetada osapoolte suhtlemist ja teineteisemõistmist ning luua ühine infoväli. Kuna eetikakeskus on nimetatud osapooltega tihedas kokkupuutes, võimaldab see määratleda, milliste väärtuskasvatuse tahkude lahti seletamisel siht- ja sidusrühmad kõige enam abi vajavad ning millises suunas neid nügida⁸võiks. Õppivaks professionaaliks kujunemisel aitab osapooli hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi tööde põhjal kogutud parima väärtuskasvatuse praktika pank. Kogutud praktilised meetodid ja võtted illustreerivad seda tööd, mida tunnustusprogrammis osalenud haridusasutused on juba teinud, hõlmates nii koolikeskkonda, kommunikatsiooniviise, juhtimisvõtteid, haridusasutuste ja lapsevanemate koostööd jpm. Inspireerivat ja jäljendamist väärt praktikat jagatakse jätkuprogrammi ajal ka eetikakeskuse konverentsidel, kollokviumitel ja koostööpäevadel ning leitakse neile kajastust ajakirjanduses.

Valmisoleku toetamine haridusuuenduseks. Üks tähtis kitsaskoht, mis vajab järgneva kümne aasta jooksul lahendamist, on õppeasutuste juhtide ja koolipidajate ebaühtlane valmisolek

⁷ Nt: "Väärtusarendus. Eneseanalüüsi käsiraamat koolidele ja lasteaedadele." (ilmub veebiversioonina detsembris 2020), "Klassijuhataja käsiraamat. Klassijuhatajale, aineõpetajale, koolijuhile" (2019), "Tagasiside. Käsiraamat õpetajale, lapsevanemale ja koolijuhile" (2019), "Kaose ja korra piiril. Kasvatusest ja haridusest. Isiklikult." (2018), "Avatud algus: valik retsepte mitmekultuurilise lasteaia kujundamiseks (2018)", "Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid" (2017), "Hea kooli käsiraamat" (2016)

⁸ Nügimine (nudging) on käitumisteaduslik teooria ja praktika, mille järgi kujundatakse keskkond, mis võimaldab kokkulepitud või oluliste väärtuste kohast käitumist konkreetses sihtrühmas ja laiemalt ühiskonnas (OECD). Haridusvaldkonnas oleks nende muutuste lähtekohaks riigi pikaajaline haridusvisioon- ja strateegia 2035.

haridusuuendusteks (Haridusstrateegia 2035). Vähesed neist on enne tööle asumist läbinud mõne juhtimist puudutava programmi, paljudel puudub ka erialane haridus (TALIS, 2018). Viimastel aastatel on esile kerkinud positiivseid algatusi, mis selle teemaga tegelevad (nt haridusinnovatsiooni meistrikläss, alustavate koolijuhtide arenguprogramm, õppejuhtide arenguprogramm, kohalike omavalitsuste haridusjuhtide arenguprogramm jt). Oma väärtuskasvatustlikku rolli teadvustavaks ja kogu kooli või lasteaia väärtusarendust meisterlikult valdavaks õppeasutuse juhiks või koolipidajaks kasvamine võtab aga aega. Tunnustusprogrammis seni osalenud kooli- ja lasteaiajuhid on öelnud, et oma organisatsiooni üksipulgi analüüsimiseks ja selgete arengusihptide seadmiseks kulub vähemalt 2-3 aastat.

Koolipidaja ja haridusasutuse suhte tugevdamine. Eetikakeskusega pikaajaliselt koostööd teinud haridusasutuste pidajad on tunnistanud, et õppeasutuste juhtide ebaühtlane valimisolek haridusuuendusteks tekitab muret. Ühelt poolt nähakse, et mitte kõik kooli- või lasteaiajuhid pole muutuste juhtimisel osavad, teisalt märgitakse ka muutuste kiirust ja neist sõltuvate valikukohtade paljusust. Enamjaolt on haridusasutuse pidajad vägagi huvitatud sellest, et oma koolidele või lasteaedadele toeks olla. Tihtipeale näevad nad aga vaid asutustes toimuva arendustöö pinnapeegeldust, vahetevahel ka selle sügavamaid osi, ning tunnistavad, et paljut koolis või lasteaias toimuvat nad ei näe. See omakorda ei aita linna või omavalitsuse haridusjuhtidel oma hallatavate asutuste vajadusi tuvastada või, näiteks, ümber lükata vananenud andmetel või müütidel põhinevat jutustust piirkonna kooli või lasteaia tugevustest või nõrkustest. Pikaajaline haridusjuht Katrin Ohakas on hea kooli käsiraamatus rõhutanud, et kvaliteedikokkulepete tagamiseks, õpetajate ja juhtide eneseanalüüsiostuste parandamiseks, haridusasutuste arendustegevuste planeerimiseks ning kogukondliku lähenemise loomiseks on vaja kõrvalpilku kas väärtusarenduse nõustajalt ehk kriitiliselt sõbralt või oskuslikult haridusasutuse pidajalt. (Ohakas, 2017).

Koolipidajal – riigil, kohalikul omavalitsusel või erakooli pidajal – on haridussüsteemi juhtimisel vastutav roll. Paljud õppeasutuste juhid on tunnistanud, et tunnevad puudust dialoogilisest, toetavast ning tagasi- ja edasisidet pakkuvast koostöösuhetest koolipidajatega. Muret on tundnud ka koolipidajad ise, kurtes, et nende rolli nähakse pigem kontrolli ja järelevalve läbiviija kui kooli või lasteaia partnerina, kes aitab haridusasutusel liikuda oma eesmärkide poole. Oluline mõju koolipidaja ja kooli vahelisele koostöösuhetele ja vastutuse jagamisele on 2017. aastal toimunud omavalitsuste haldusreformil, mille käigus joonistati Eesti hariduskaardile uued piirid. Paljude omavalitsuste haldusalasse lisandus haridusasutusi, mitmete omavalitsuste haridusspetsialistid, kes asutusi tundsid, lahkusid töölt ning haridusasutustele kättesaadavad ressursid jaotati ümber. Mitmed haldusreformi ajal või selle järgselt tööle asunud haridusspetsialistid on tunnistanud, et muutunud olud nõuavad neilt suuremat paindlikkust, oma haridusasutuste tundmaõppimist ja oskusi, mille abil tuge pakkuda. Teatavat ebakindlust tunnevad mitte ainult haridusspetsialistid, vaid ka haridusasutused, kelle

põhiküsimuseks näib olevat see, kui võrd asutusepidajad nende eripära ja olusid tunnevad ning kui võrd tahetakse olla nende tegelikuks partneriks arendustegevustes ja pikaajaliste sihtide seadmisel.

Tulemusliku väärtusarenduse jaoks on oluline, et koolipidaja ja haridusasutuse vaheline suhe oleks sisukas, teineteisega arvestav ja rikastav. Kui haridusasutuse seisukohalt on oluline hea kooli mudeli valdkondades väärtuspõhise koolikultuuri loomine, on koolipidaja roll nende arengu toetamine. See tähendab ka seda, et koolipidajal on vastutav roll muutuste juhtimisel ning koosõla tagamisel Eesti hariduse ja kohaliku kogukonna (nt linna või valla) pikaajaliste sihtide raamistikus. Tartu Ülikooli eetikakeskus piloteerib 2020. aastal koolipidajatele mõeldud hea kooli tunnustusprogrammi 8 omavalitsuses. Kavas on selle tegevusega jätkata ka jätkuprogrammi 2021-2026 raames. Nagu koolides ja lasteaedades, pakub eetikakeskus ka koolipidajatele oma meeskonna ja nõustajate tuge, olles protsessi jooksul kriitiliseks sõbraks, kes aitab küsimusi püstitada, pakub oskusteavet andmete kogumiseks ja tõlgendamiseks ning edasi- ja tagasisidestab haridusasutuse pidajat. Tunnustusprogrammi eesmärgiks on toetada koolipidajaid haridusasutuste väärtusarenduslike sihtide saavutamisel ja tõenduspõhise andmekogumise edendamisel koolides ja lasteaedades ning kujundada aktiivset partnerlust haridusasutustega, kus haridusasutuse pidaja on tagasi- ja edasiside andja rollis. Avaramas plaanis on koolipidajatele mõeldud tunnustusprogramm mõeldud ka selleks, et tõsta esile häid näiteid jagatud vastutusest ja dialoogilisest koostöösuhetest koolipidajate ja haridusasutuste vahel üle Eesti.

Jätkuprogramm 2021-2026 ja tunnustusprogramm ning muud arendustegevused

Kogu kooli- või lasteaia pere väärtusarenduse kaudu luuakse vaimselt ja füüsiliselt turvaline õpikeskkond, mis toetab õppeprotsessis osalejaid. Huvi hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi vastu on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud. Eneseanalüüsi protsessi läbinute seas on kasvanud nn **edasijõudnute taseme ehk edendaja** märgise saanute arv, aastatel 2015-2020 on esmakordselt kaks kooli ja üks lasteaed saanud **meistritaseme ehk eksperdi tiitli**.

Jätkuprogrammi 2021-2026 üheks eesmärgiks on **edasi arendada edendajatele ja eksperditasemele jõudnutele mõeldud tugiprogrammi** – mida sügavamaks muutub haridusasutuse arusaam väärtusarendusest, seda keerukamaks peaksid muutuma ka töös püstitatavad eesmärgid. Personaliseeritud suund, kus ainult tunnustusprogrammis pakutavatest meetmetest enam ei piisa, on eriti oluline eksperdi tasemele jõudnutele. Igale sellisele koolile või lasteaiale tuleb luua nii-öelda rätsepaülikond ehk just nende asutusele sobiv ja väljakutseid pakkuv väärtusarenduse raamistik.

Sellega seonduvalt peab varasemast enam mõtlema ka ressursidele, nii inim-, aja- kui ka rahalistele ressursidele. Kes ja millise kompetentsiga inimesed saavad eksperdi tasemele jõudnutele toeks olla? Millised teadmisi ja oskusi vajavad selleks juurde eetikakeskuse meeskond ning väärtusarenduse nõustajad ehk kriitilised sõbrad? Kuidas rakendada eksperdi tasemele jõudnud kooli ja lasteaedu ning nende meisterlikke juhte Eesti haridusasutuste ja juhtide nõustamistegevusteks ja koolitamiseks?

Jätkuprogrammis 2021-2026 jätkatakse laiendatud mahus **hea kooli ja hea lasteaia praktikapäevade ja koostööseminaride** korraldamist, mille eestvedajateks on peale eetikakeskuse ka edendaja ja eksperdi tasemele jõudnud haridusasutused. Sealjuures pole tegevused mõeldud ainult tunnustusprogrammis osalejatele, vaid on avatud osalemiseks kõigile teemast huvitatutele. **Hea kooli ja hea lasteaia võrgustiku kohtumistel ja sündmustel aset leidev kogemuste vahetus aitab Eesti kooli- ja lasteaia perede väärtusarenduslikku võimekust ühtlustada.** Haridusasutuse juhi või koolipidaja rollis oleva inimese jaoks aitab väärtusarenduse analüüs⁹ otseselt kaasa põhjalikule teadmiste ja oskuste viimistlemisele, mida on vaja haridusvaldkonnas toimivate muutuste tuvastamiseks, oma asutusele sobivate valikute tegemiseks ja isikliku kutsekindluse kasvuks haridusmuutuste juhtimisel. Võttes eelkirjeldatud arvesse, **jätkuvad väärtuspõhise koolikultuuri ja väärtuskasvataja rollis olevate inimeste toetamiseks mõeldud tegevused** ka jätkuprogrammis 2021-2026: ühishäärtuste¹⁰ teadvustamine hariduses ja laiemalt ühiskonnas, lasteaegade ja koolide väärtusarendusliku analüüsivõimekuse toetamine hea lasteaia ja kooli tunnustusprogrammi kaudu, haridusasutuste koolitamine ja nõustamine kriitiliste sõprade abil ning väärtusselituslike metodiliste vahendite edasi arendamine ja erinevate sidusrühmadele mõeldud väljaannete koostamine ning avaldamine.

II JÄTKUPROGRAMM 2021–2026

Tark ja tegus Eesti vajab õnnelikke inimesi, kes suudavad ja tahavad end teostada nii isiklikus elus, töises plaanis kui ka ühiskonnaelus. Jätkuprogrammi üldine eesmärk on hariduse kaudu toetada Eesti inimeste eneseteostust kõigis eeltoodud valdkondades, kasvatada paindlikkust tulevikumuutustega toimetulekuks ning ületada lõhet sõnades deklareeritud ja tegelike väärtuste vahel, edendades ühiskonna sidusust ja koostöisust väärtuste teadvustamise ja väärtusvalikute mõtestamise abil. See, mida ei edenda, hakkab vaikselt taandarenema. Seepärast on järjepidev tegevus Eesti väärtusruumi kujunemiseks, hoidmiseks ja edenemiseks kriitilise tähtsusega. Jätkuprogramm 2021–2026 on järg

⁹ Väärtusarenduse analüüs kaardistab konkreetseid tegevusi, mida on tehtud või mida kavatakse teha. Tartu Ülikooli hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammis tehtav väärtusarenduse analüüs toetub hea kooli ja hea lasteaia mudeli neljale valdkonnale ja nendes välja toodud aspektidele. Tunnustusprogrammis osamine aitab kooli- ja lasteaia perel eneseanalüüsi ja sellele järgneva tagasisidestamise ja nõustamise abil leida oma tugevused, omapära, arenguvõimalused ja –fookused. Väärtusarendusest on võimalik rääkida ka kitsamalt – näiteks klassiruumi tasandil või laiemalt – kogukonna või ühiskonna tasandil. Vt veel: “Väärtusarenduse analüüs – miks ja kuidas?” (2011), “Hea kooli käsiraamat” (2017), “Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid” (2017) jpm.

¹⁰ Ühishäärtustena mõistetakse Eesti Vabariigi põhiseaduses, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis ja Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud humanistlike väärtusi, millele tuginedes on põhikooli riiklikus õppekavas ühiskonna alusväärtustena nimetatud üldinimlikke väärtusi (nt ausus, hoolivus, aukartus elu ees, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (nt vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus). Vt: Haridusstrateegia 2035, Haridusvisioon “Tark ja tegus Eesti 2035”, Eesti elukestva õppe strateegia 2020, riiklikud õppekavad jt

riiklikule programmile „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009–2013“ ja järgnenud programmidele (2014, 2015–2020).

Lähtudes eelmises peatükis välja toodud haridusvaldkonna riiklike strateegiate arengusuundadest ja nende seotusest Tartu Ülikooli eetikakeskuse eesmärkidega väärtusarenduse valdkonnas, on jätkuprogrammi 2021-2026 keskmes kolm sihti:

- kooli ja lasteaia kui õppiva organisatsiooni areng hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammide toel;
- lapsevanemate, koolipere ja haridusasutuste pidajate kaasamine väärtuspõhise, koostöise ja õmblusteta haridussüsteemi arendamisel;
- avatud diskussiooniplatvormi loomine väärtuste üle arutlemiseks ühiskonna tasandil.

SIHID JA NENDE VALIKU PÕHJENDUS

Koolide ja lasteaegade kui õppiva organisatsiooni areng saab eksperttoetust hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammides osalemise kaudu.

Iga organisatsiooni valikute lähtealuseks on kokkulepitud ühishäärtused. Haridusasutustele pakutavate võimaluste paljususe tõttu muutub järjest olulisemaks kooli või lasteaia kui õppiva organisatsiooni võimekus sõnastada oma ühishäärtused ning neist lähtuvalt teha teadlikke valikuid, oma tegevusi hinnata, parenduskohtadele tähelepanu pöörata ja pikaajalist arengut kavandada. Organisatsiooni väärtusarendus on keerukas ja kestev protsess. Paljud eetikakeskusega väärtusprogrammi raames koostööd teinud koolid ja lasteaiad on märkinud, et oma organisatsiooni sõnades deklareeritud ja tegelike väärtuste ning pikaajaliste sihtide vahelisi vastuolusid ja komistuskive, aga ka edusamme ja häid praktikaid on asutuse juhil endal pidevalt samas keskkonnas olles keeruline märgata. Seetõttu ei tohiks haridusasutus jääda oma organisatsiooni valikute vaatlemisel, tõendamisel ja tõlgendamisel üksi. Eetikakeskuse hea kooli ja hea lasteaia tunnustusprogrammi eneseanalüüsi protsess aitab kooli- või lasteaiaaperel leida toetatud eneseanalüüsi ja nõustamise abil oma tugevused, omapära, arenguvõimalused ja –fookused neljas valdkonnas (õppe- ja kasvatustöö, koolikultuur, juhtimine, koostöö ja head suhted) ehk pakub väärtusarenduse ja väärtuskasvatuse alast nõu ja tuge haridusasutustele. Tunnustusprogrammis osalemise vältel aitavad haridusasutust nii eetikakeskuse meeskond kui ka kriitilised sõbrad, kes lisaks kirjalikule tagasisidele annavad haridusasutustele nõu ka visiitidel koolidesse või lasteaedadesse, teemaatilistel seminaridel ning hea praktika jagamisele keskenduvatel koostööpäevadel.

Seetõttu on jätkuprogrammi üks prioriteete **hea lasteaia ja hea kooli tunnustusprogrammides osalemise laiendamise abil toetada koole ja lasteaedu väärtuspõhise organisatsioonikultuuri kujundamisel**. Oluline on, et kõik koolid ja lasteaiad, kes on huvitatud väärtuspõhise organisatsioonikultuuri arendamisest ja süsteemse väärtuskasvatuse läbiviimisest, saaksid

väärtuskasvatuse nõustajate ehk kriitiliste sõprade toel läbida eneseanalüüsi protsessi, määratleda oma tugevused, omapära, arenguvõimalused ja tegevussuuna neljas valdkonnas (õppe- ja kasvatustöö, koolikultuur, juhtimine, koostöö ja head suhted) ning need ka tegelikkuses ellu rakendada.

2. Lapsevanemad, koolipere ja haridusasutuste pidajad on kaasatud väärtuspõhise, koostöise ja õmblusteta haridussüsteemi arendamisse.

Individuaalseid valikuid toetava, nn õmblusteta haridussüsteemi rajamiseks on varasemast olulisem lapsevanemate ja haridusasutuste pidajate teadlik kaasahaaramine lasteaegade ja koolide arendustegevusse. Just lapsevanemad ning lasteaia- ja koolipidajad saavad olla haridusasutustele võrdväärsed partneriteks väärtus- ja tõendus põhiste valikute tegemisel, kogukonnaliikmete tagasisidestamisel ja toetamisel. Jätkuprogrammi uus siht on **haridusasutuste pidajate ja lapsevanemate kaasamine väärtusarendusalastesse tegevustesse, eelkõige tunnustusprogrammi raames toimuvate ühiste väärtusarutelude, haridusasutuse eneseanalüüsi protsessis osalemise ja koostöökultuuri hea praktika jagamise teel.**

Hea võimaluse analüüsida omavalitsuste ja haridusasutuste koostöösuhteid pakub alates 2020. aastast ellu kutsutud **kooli- ja lasteaia pidajatele mõeldud tunnustusprogramm**, milles on käesoleva seisuga avaldanud huvi osaleda 8 omavalitsust üle Eesti. Jätkuprogrammi 2021–2026 olulisi eesmärke on saada kooli- ja lasteaia pidajad ning lapsevanemad kaasa mõtlema ühistes väärtusaruteludes, haridusasutuste eneseanalüüsi protsessis ja hea koostöökultuuri kogemuste jagamisel. Varasemast enam on vaja keskenduda ka koolipere erinevate liikmete (juhtidest ja õpetajatest köögi- ja garderoobitädideni) muutuvale rollile autonoomse ja vastutustundliku õppija toetajana. Teadmiste omandamise kõrval on **samaväärselt oluline pöörata tähelepanu oskuste ja väärtushoiakute tervikliku süsteemi (intellektuaalsete, moraalsete, sotsiaalsete ja sooritust toetavate vooruste) arendamisele**, positiivsete väärtushoiakute ja kriitilise mõtlemise ning arutlusoskuse kujundamisele. Kuna juhi, õpetaja ja tugitöötaja rolli koolis jõuab varasemast enam neid inimesi, kel pedagoogilist haridust pole, on olulisemaks muutunud juhtide, õpetajate, tugitöötajate toetamine väärtuskasvatusel tugineva täiendõppe, metoodiliste vahendite ja õppekirjanduse abil.

3. Ühiskonnas on loodud avatud diskussiooniplatvorm väärtuste üle arutlemiseks.

Ühiskondlik kokkulepe selles, mis on hariduse eesmärgid ning millise inimese kasvamist riiklik haridussüsteem toetab, vajab läbirääkimist. Pidev väärtuste üle arutlemise ja nende mõtestamise protsess võimaldab hoida ja edendada Eesti ühiskonna sidusust ja koostöisust. Seetõttu pööratakse programmis suurt rõhku avatud diskussioonile väärtuste üle. Ühiskonna heaolu, eesti keele ja kultuuri arengu ning demokraatliku Eesti riigi püsimiseks on oluline, et ühiskonna kandvate elukutsete esindajad mõtleksid läbi oma tegevuse väärtuselised alused, sõnastaksid valdkonna professionaalsed

väärtused ja järgiksid neid igapäevases tegevuses. Seega on vajalik elukestva õppe suunaliste tegevuste jätkamine ning koostöö teiste kõrgkoolide ja teadusasutustega, ministriumide, kutseorganisatsioonide, vabaihenduste ning erasektori ettevõtetega. Hea näitena saab siin esitada Eesti hea teadustava vastuvõtmist ning käimasolevat rakendamisprotsessi kõrghariduse ja teaduse vallas. Samuti on oluline kogu ühiskonda haarava väärtusdiskussiooni tagant tõukamine veebipõhiste foorumite, meedia sõnavõtude, konverentside, temaatiliste kollokviumide ja seminaride ning esseevõistluste korraldamisega.

Eetikakeskusel on võimekus laiendada väärtusarenduse alaseid tegevusi ka kõrghariduse ja teaduse suunal, mistõttu planeeritakse teise jätkuprogrammi raames tegelda aktiivselt lisarahastuse leidmisega.

III JÄTKUPROGRAMMI TOEBAASI LAIENDAMINE KÕRGHARIDUSSE JA TEADUSESSE

KÕRGHARIDUS JA TEADUS

Eesmärk: tõsta ülikoolide ja teadusasutuste võimekust hea teaduse väärtuste ja tegevuspõhimõtete juurutamisel

Tegevused: Eesti avalik-õiguslike ülikoolide ja teadusasutuste nõustamine ja toetamine; teaduseetika nõustajate koolitamine kõrgkoolidele; koolituste, erialaspetsiifiliste juhendmaterjalide ja teaduseetika alaste metoodiliste materjalide välja töötamine; rahvusvahelise koostöövõrgustiku arendamine väärtuskasvatusega tegelevate institutsioonide ja teaduskeskuste vahel; väärtuste ja eetika alase diskussiooni arendamine ja teadlikkuse tõstmine väärtusarenduse võimalustest, kaasates avalikku ja kolmandat sektorit ning erasektorit; raamatute koostamine eri elukutsete ja elualade väärtustest ja eetikast, koolitused kutse-eetikast ja väärtusarendusest, kollokviumid ja konverentsid.

Väärtusprogrammi tegevused kõrghariduse ja teaduse suunal.

2019. aastal läbi viidud projekt „Teaduseetika järelevalve ja toetamise riikliku süsteemi loomine Eestis“ (RITA 4) näitas väga suurt vajadust ehitada üles hea teaduse (ingl k research integrity) õpetamist ning väärkäitumise ennetamist ning kaebuste menetlemist toetav süsteem.

2017. aasta 1. novembril 21 teadusasutuse, HTMi ja ETAg poolt allkirjastatud Eesti hea teadustava jättis hea teaduse väärtuste ja tegevuspõhimõtete õpetamise ning väärkäitumise juhtumite menetlemise süsteemi loomise teadusasutuste vastutuseks. RITA uuringu raames läbi viidud intervjuudest on selgunud, et teadlased tunnevad suurt vajadust nõustamise ning koolituste järele, eriti seetõttu, et hea teadustava järgimist puudutavad osad on ka teadusprojektide rahastustaotluste puhul kohustuslikud ja muutumas üha spetsiifilisemaks ning keerukamaks.

Et hea teadustava saaks juurduda ning ülikoolid ja teised teadusasutused välja töötada oma protseduureeglid, on teadusasutustele vaja muuhulgas ka riiklikku tuge, et ellu viia eetikaalast

väljaõpet ja koolitamist, teadlaste nõustamist, hea töökeskkonna kujundamist ning hea tava rikkumisega seotud kahtluste ja kaebuste menetlemist. Väärtusprogrammi raames tuleks luua teaduseetika koolitajate koolitusprogramm (ingl k *train the trainers* tüüpi programm), mille kaudu kõrgkoolidele ette valmistada teaduseetika õppejõude ja nõustajaid ning eetikakomiteede liikmeid. Välja tuleb töötada kõikidele teadlastele ja üliõpilastele suunatud erialaspetsiifilisi juhendmaterjale ja interaktiivseid meetodilisi vahendeid hea teaduse õpetamiseks.

Tartus, 28. aprillil 2020